

Б. – Лексикон словенороський Памви Беринди / підгот. тексту і вступ. ст. В. В. Німчука. Київ : Вид-во АН УРСР, 1961.

СЛУМ – Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / гол. ред. Д. Гринчишин. Львів: 1994–2013. Вип. 1–15; відп. ред. М. Чікало. 2013. Вип. 16. 2017. Вип. 17.

ПЄ – Пересопницьке євангеліє 1556–1561 / вид. підгот. І. П. Чепіга за участю Л. А. Гнатенко. Київ : Друкарня НБУ ім. В. І. Вернадського, 2001.

Гр. – Словарь української мови / збір. ред. журн. "Киевская старина"; упор., з дод. власн. матеріалу, Б. Грінченко: у 4-х томах. Київ : Лексикон, 1999. Т. 1–4.

ССУМ – Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : у 2 т. / редактори Л. Л. Гумецька, І. М. Керницький. Київ : Наукова думка, 1977. Т. I. 1978. Т. II.

СУМ – Словник української мови / за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970-1980. Т. 1–11.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-320-3-37>

УЗГОДЖЕННЯ АДВЕРБІАЛЬНИХ КЛАУЗ У ДАВНЬОГЕРМАНСЬКИХ РЕЧЕННЯХ

Тугай О. М.

доктор філософії з філології,

доцент кафедри германської філології

факультету романо-германської філології

Київського університету імені Бориса Грінченка

м. Київ, Україна

Наше дослідження фокусується на засобах реалізації гіпотаксису та паратаксису у складних реченнях із адвербіальними клаузами загальної поступальної семантики у давньогерманських мовах (давньоанглійська, давньоверхньонімецька, готська, давньофризька, давньоскандинавська (давньоісландська), давньосаксонська мови). Уточнено поняття «гіпотаксис», «паратаксис». Схарактеризовано парадигму підрядного та сурядного зв'язку у давньогерманських реченнях із адвербіальними клаузами зі семантикою поступки, умови, протиставності та причиновості.

Синтаксис складного речення аналізують крізь призму його зв'язку логічними формами мислення, які притаманні певним спільнотам на

певному етапі їхнього розвитку. Відповідно, провідну роль в синтаксичному аналізі належить гіпотаксису як засобу вдосконалення мовних розумових операцій, до яких належать судження та умовивід за рахунок поступового розвитку всіх гіпотактичних форм. Теоретичним підґрунтям цього положення слугує теза про те, що «високому рівню розвиненості синтаксису відповідає високий рівень розвиненості думки, засвідчений у греко-латинській традиції з її граматикизованим гіпотаксисом» [1, с. 1].

Загальна тенденція розвитку давньогерманського складного речення ґрунтується на концепції «гіпотаксис від паратаксису» як перехід від атрибутивних утворень до відносних речень із уведенням семантично прозорих сполучникових засобів, які були наявні у мові в той період, та за рахунок реалізації предикативного потенціалу препозитивних конститuentів. Гіпотаксис тлумачать як такий тип речення, що включає як підрядні особоводієслівні речення, так і згорнуті підрядні з неособовими дієсловами як предикативними центрами. Паратаксис містить асиндетичні поліпредикативні одиниці або ж поліпредикативні одиниці з вільним приляганням [2, с. 16–17].

В історичній граматиці складні речення із адвербіальними клаузами розглядають через призму гіпотактичних та паратактичних відношень з урахуванням розвинутого сполучниково-корелятивного зв'язку у відповідний період розвитку певних мов (Буніятова І.Р., Тугай О.М., Ніколайчук А.С.).

У граматичних студіях існують певні шляхи граматичного узгодження або зв'язку компонентів речення: 1) підрядний або субординативний тип зв'язку (*subordination*) – одне речення (клауза) підпорядковується іншому сполучниками підрядності *although / though, (even) if, while, but, because*, тощо; 2) сурядний або координаційний тип узгодження (*coordination*) – речення (клаузи) поєднуються сполучниками сурядності *and, but*, тощо [3, с. 226–229].

Слідом за Е. Кьонігом, дотримуємося тези, що у складних реченнях різноманітної поступальної семантики (універсальна, умовна, протиставна, причинова поступка) поступальна дія актуалізується гіпотактичним та паратактичним зв'язком шляхом уведення в речення адвербіальної поступальної клаузи із підрядними або сурядними сполучниками простої або складеної (корелятивної) структури [8, с. 821]. У нашому дослідженні давньогерманських складних речень із адвербіальними клаузами поступальної семантики засвідчуємо підрядний та сурядний тип узгодження залежної клаузи із головною клаузою у давньогерманських мовах зі сполучниками [11; 12; 5; 14]:

I. Чистої поступальної семантики (*even*) *though* / *although* – þauh / thauh (гот.), rau / rauh / reah (двн.-англ.), doh (двн.-в.-нім.), thāch (двн.-фр.), roh / þōt / rō (двн.-сканд.), thoh (двн.-сакс.):

(1) (двн.-в.-нім.): stet pi demo Satanase, der inan uarsenkan scal: pidiu scal er in deru uuicsteti uunt piuallan enti in demo sinde sigalos uuerdan. **doh** uuanit des uilo ... gotmanno, daz Elias in demo uuige aruuartit uuerde. – steht bei Satan, der ihn verderben ihn (Elias) verderben will: abei wird/soll er auf dem Kampfplatz hinfallen und auf diesem Weg sieglos werden. **Doch** glauben viele Gottesgelehrten das Elias im Kampf verletzt wird. – stands by Satan, who wants to destroy him (Elias): he will/should fall on the battlefield and become victorious along the way. **Though** many divines believe that Elias is injured in battle (Muspilli, 45–49) [9].

(2) (двн.-сакс.): Hie ni was **thoh** mid sibbeon [bilang] abaron Israheles, eðiligiburdi, kuman fon iro [knuosle], **newan** that hie thuru thes kēsures thank fan Rûmuburg riki habda, – Verily, **though**, He was not kin to the clanships of Israel, not come From their best-born; **but** his bounty he had Through the grace of Caesar straight from the Rome-burg, ... (Heliand, 1:63–67) [6].

II. Умовної поступальної семантики (*even*) *if* / *whether* – ibai / iba (jabai) / hwaþar (гот.), gif (gyf) / peah / hweþer (hwæþer) (двн.-англ.), ibu / oba / ube; (niba / noba / nube (if not)) / (h)weddar (двн.-в.-нім.), eciam / jef (ef) / jof (of) / hwed(d)er (двн.-фр.), ef / if / efan / ifan / hvaðarr (двн.-сканд.), ef / of / hweðar (двн.-сакс.):

(3) (гот.): **ip jabai** liban in leika, þata mis akran waurstwis ist, jah hwaþar waljau ni kann. – **But if** I live in the flesh, this is the fruit of my labour: yet what I shall choose I wot not (Wulfila Bible, Philippians: 22) [13].

(4) (двн.-фр.): **Eciam** si eiciatur de possessione sua, licet ei in continenti pugnare, ut ibi et ff. de u. obli. l. Continuus – **Even if** one is ejected from his possession, he may immediately take up arms, as here ... (The Seventeen Statues, 3: Glossa 70) [10, с. 186–187].

III. Протиставної поступальної семантики *while* (*wilst*) / *but* – hweila / akei (ip / þan / aþþan / þar-uh) (гот.), þa hwile þe / hwil / hwile / ða hwile / þenden / būtan (beūtan, būton, būta, būte) (двн.-англ.), dia wila so / (h)wila / biūzan (двн.-в.-нім.), hwile / ac (buta) (двн.-фр.), nū / hvila / eða (en) (двн.-сканд.), hwil(a) (newan) / biūtan (būtan) (двн.-сакс.):

(5) (двн.-англ.): oððe a syþðan earfoðþrage, þreanyd þolað, **þenden** þær wunað on heahstede husa selest. – else ever afterward anguish-days he shall suffer in sorrow **while** stands in place high on its hill that house unpeered! (Beowulf, 283–285) [4].

(6) двн.-сканд.: Kœmr enn dimmi dreki fljūgandi, naþr frānn neþan frā Nīþafjōllum; bersk ī fjōþrum – flýgr vōll yfir – Nīþhoggr nai: **nū** mun søkkvask. – From below the dragon dark comes forth, Nithogg flying from

Nithafjoll; The bodies of men on | his wings he bears, The serpent bright: **but** now must I sink (Voluspo (The Wise-Woman's Prophecy), 66) [7, c. 44].

IV. Причинової поступальної семантики *because / since / for* – allis / auk / raihtis / unte / þande (гот.), forþan þe / þe / siþþon / siþþan / siþ þam (двн.-англ.), sid (двн.-в.-нім.), hwand(e), (h)want(e), hvanne / as, als / nū thēr (двн.-фр.), at / siðan / sizt / siz (двн.-сканд.), sið (двн.-сакс.):

(7) (гот.): **unte auk** þairh mannan dauþus, jah þairh mannan usstass dauþaize; – **For since** by man came death, by man came also the resurrection of the dead (Wulfila Bible, Corinthians 1, 15:21) [13].

(8) (двн.-сканд.): Hnēkat af þvī til hjalpar þēr, **at** vǣrir þess verþ aldrigi; ... – I came not hither to help thee thus **Because** thou ever my aid didst earn; ... (Oddrunargratr (The Lament of Oddrun), 9) [7, c. 651].

Література:

1. Буніятова І. Р. Становлення складнопідрядного речення в давньогерманських мовах (IV–XIII ст.) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04. Київ, 2004. 37 с.

2. Ніколайчук А. С. Історія паратактичних і гіпотактичних конструкцій у мовознавстві 70-х рр. ХХ – початку ХХІ ст. *Закарпатські філологічні студії*, № 10(2). Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 14–18.

3. Тугай О. М. Морфолого-синтаксична ідентифікація речень універсальної поступки в Британському національному корпусі. *Сучасні дослідження з іноземної філології*, № 3-4 (21-22). Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 222–237.

4. Beowulf / trans. by F. B. Gummere. Harvard Classics. Vol. 49. Collier, 1910. URL: <https://rpo.library.utoronto.ca/content/beowulf-1> (last accessed: 17.07.2023).

5. Bremmer R. H. An Introduction to Old Frisian: History, Grammar, Reader, Glossary. Amsterdam – Philadelphia : John Benjamins PC. 2009. 237 p.

6. Heliand. Old Saxon Accidence. Translations. URL: <https://www.hieronymus.us.com/latinweb/Mediaevum/Heliand.htm#top> (last accessed: 17.07.2023).

7. Hildebrand K., Gering H. & Bellows H. A. Poetic Edda. Old Norse – English diglot. Melbourne: Australia, 2011. 761 p.

8. König E. Concessive clauses. Concise Encyclopedia of Language and Linguistics. / Brown K. (ed.). Oxford : Elsevier. 2006. P. 820–824.

9. Muspilli. Bibliotheca Augustana. URL: https://www.hs-augsburg.de/~harsch/germanica/Chronologie/09Jh/Muspilli/mus_frag.html (last accessed: 17.07.2023).

10. Nijdam H., Hallebeek J., Hylkje de Jong. Frisian Land Law A Critical Edition and Translation of the Freeska Landriucht. Leiden – Boston: Koninklijke Brill N.V., 2023. 449 p.
11. Onions C. T. The Oxford dictionary of English etymology. New York : Oxford University Press, 1966. 1024 p.
12. Wright J. Grammar of the Gothic language. 2-nd ed. Oxford : Oxford University Press. 1966, 366 p.
13. Wulfila Bible. URL: <https://wulfila.verbix.com/book/Philippians.html> (last accessed: 17.07.2023).
14. Zoëga, G. T. A concise dictionary of Old Icelandic. Oxford : Oxford Clarendon Press, 1910, 354 p.